

ПРИМЉЕНО: 4.3.2022.		
ОРГ. ЈЕД.	ЕРОВ	ПРИЛОЖИШТА
13/1	249	22

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ: ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 141. Закона о високом образовању („Службени гласник Републике Српске“, број: 67/20), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 20. Статута Економског факултета, Научно-наставно вијеће Економског факултета Универзитета у Бањој Луци, на електронској III сједници одржаној дана 19.01.2022. године, донијело је Одлуку број: 13/3.41—III-5/22 о именовану Комисије за оцјену урађене докторске дисертације кандидата **мр Исмете Мамелесије Демир** под називом: „Утицај примјене електронске управе на локални економски развој у Босни и Херцеговини“.

У Комисију су именовани:

1. Др Бранко Кремановић, редовни професор, Факултет пословне економије Бијељина, Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област *Информационе науке и ужа научна област рачуноводство и ревизија*, председник;
2. Др Весна Алексић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Пословна информатика*, члан;
3. Др Стево Пуцар, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Теоријска економија*, члан.

Комисија је у предвиђеном року прегледала и оцијенила докторску дисертацију кандидата мр Исмете Мамелесије Демир под називом: „Утицај примјене електронске управе на локални економски развој у Босни и Херцеговини“, те о томе Научно-наставном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци подноси следећи извјештај.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Докторска дисертација кандидата мр Исмете Мамелеџије Демир, магистра економских наука, под насловом: „Утицај примјене електронске управе на локални економски развој у Босни и Херцеговини“, написана је латиничним писмом, коришћени формат текста јесте *Times New Roman*, величина фонта 12, коришћени проред 1,5. Дисертација је написана на укупно 319 страница текста, од чега је 270 чистог текста, 31 страница литературе, 6 страница прилога, а преосталих 12 страница односи се на наслов, кључну документацијску информацију, садржај, посвету и захвале, те резиме на енглеском језику. Дисертација је илустрована са 7 слика, 48 табела и 24 графикана. Укупан фонд литературе се састоји од 512 јединица.

Садржај докторске дисертације изложен је у сљедећим поглављима:

1. Увод (стр. 1-20)
2. Информационе технологије у функцији ефикасности јавне управе (стр. 21-59)
3. Статус и перспективе електронске управе у Босни и Херцеговини (стр. 60-135)
4. Умрежено друштво и дигитална економија (стр. 136-148)
5. Конкурентност и локални економски развој (стр. 149-185)
6. Искуства у имплементацији електронске управе других земаља (стр. 186-201)
7. Резултати и дискусија емпиријског истраживања о утицају електронске управе на развој јединица локалне самоуправе у Босни и Херцеговини (стр. 202-214)
8. Презентација и интерпретација резултата истраживања (стр. 215-265)
9. Закључак (стр. 266-272)

Литература (стр. 273-303)

Попис слика (стр. 304)

Попис табела (стр. 305-306)

Попис графикана (стр. 307)

Прилози (стр. 308-313)

У уводном дијелу докторске дисертације елабориран је научни проблем истраживања и образложена оправданост израде докторске дисертације. Поред тога, дефинисани су предмет истраживања, научни и друштвени циљеви као и хипотезе истраживања. Након основних методолошких поставки дисертације указано је на научне методе и технике истраживања које ће бити коришћене у раду, те је дата процјена очекиваног научног доприноса одведеног емпиријског истраживања. Квалитетна јавна управа је битан фактор такозваног доброг управљања, који поред привредног раста и социјалне кохезије представља један од три стуба одрживог развоја. Оправдано очекивање домаће јавности је да јавна управа почне функционисати као покретач друштвеног напретка, да пружа квалитетне услуге грађанима и пословним субјектима и повећа своју ефикасност.

Након уводног дијела дисертације, у другом дијелу рада се на бази релевантне литературе указује на развој и примјену информационе технологије у јавној управи, о савременој јавној управи, као и односима јавне управе и грађана. С обзиром да су нове технологије унијеле промјене у свакодневни друштвени и професионални живот људи, у овом дијелу се указује и на развој информационог

друштва које је носилац имплементације и развоја електронске управе, као и важан дио политике економског и друштвеног развоја. Ово поглавље представља и преглед литературе са аспекта повезаности електронске и јавне управе.

Треће поглавље представља преглед литературе у области електронске управе. Укључује представљање значаја и дефиниције, правног и фискалног оквира, предуслова за увођење, потенцијала, везе између електронске управе и конкурентности. У оквиру овог поглавља су представљени сервис електронске управе. Анализирани су и фактори који утичу на процес имплементације е-управе. Фактори су разврстани у четири категорије: организационе, технолошке, друштвене и политичке.

Четврто поглавље дисертације оријентисано је на дигиталну економију, електронско пословање, моделе електронског пословања, дигитални маркетинг. У поглављу је образложена правна регулација електронског потписа у Босни и Херцеговини.

У петом поглављу фокус је на локалном економском развоју кроз одређење појма и историјата, повезаности привредног развоја са електронском управом на локалном нивоу, те утицају који електронска управа има на локални економски развој.

Шесто поглавље докторске дисертације представља искуства и имплементацију електронске управе у Хрватској, Србији, Црној Гори, Словенији и Македонији. Обрађене су најактуелније Европске иницијативе за развој електронске управе, а то су: Европски оквир за интероперабилност, Талинска декларација и Акцијски план за е-управу од 2016. до 2020. године.

Поглавље седам представља резултате и дискусију емпиријског истраживања о утицају електронске управе на развој јединица локалне самоуправе у Босни и Херцеговини, гдје су представљене теоријске основе методологије истраживања, те резултати истраживања анализе интернет страница општина у Босни и Херцеговини. Поглавље је започето са избором методолошког приступа истраживању у складу са проблемом и циљевима истраживања дисертације. Након што је изабран најадекватнији методолошки приступ за рјешење истраживачког проблема фокус је усмјерен на сам план емпиријског истраживања. Планом емпиријског истраживања прецизирано је како ће се истраживати, одређивање популације и узорка, као и избор метода за прикупљање, обраду и анализу података.

Поглавље осам представља презентацију и интерпретацију резултата истраживања до којих се дошло анализом 38 анкетна упитника којима је испитана веза електронске управе са унапређењем локалног економског развоја у Босни и Херцеговини. У оквиру овог поглавља су анализирани и дискутовани резултати истраживања који се односе на остварење дефинисаних циљева и истраживачких питања, као и тестирање главне и помоћних хипотеза.

Поглавље девет сумира и предлаже закључке проистекле из резултата истраживања, његова ограничења, те даје приједлоге за даља истраживања у овој области.

2. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

У *уводном дијелу* докторске дисертације кандидат указује да напредак и брзи пораст употребе информационо комуникационих технологија изазива промјене у свим аспектима друштвеног живота и економије, од пословања, преко образовања до коришћења јавних сервиса и слободног времена. Процес увођења промјена у све активности друштва представља једну глобалну друштвену појаву која се дешава истовремено у свим земљама, без обзира на ниво развијености, степен богатства или политички систем. Координација и усклађеност цијеле свјетске заједнице у процесима транзиције ка информационом друштву је предуслов њене успјешности. Бројне националне економије усвојиле су основне концепте дигиталне економије, препознавајући информационо комуникационе технологије као главни фактор утицаја на економски развој и иновативност. Сопственим економским стратегијама и примјеном дигиталних технологија у свим аспектима друштва ове земље су омогућиле развој информационог друштва са тенденцијом његовог даљег усмјеравања ка искоришћавању потенцијала за повећање ефикасности рада, економски раст, већу запосленост и подизање квалитета живота грађана. Модерне технологије омогућавају државној управи и органима локалне управе да се приближе физичким и правним лицима подижући квалитет услуга и ефикасност уз смањење трошкова пословања за све чиниоце информационог друштва. Визија модерне администрације подразумијева употребу информационо комуникационих технологија чиме се у знатној мјери унапређује пружање јавних услуга уз повећање демократског учешћа и укључења јавности у процесу доношења одлука и креирања политика. Главни циљ увођења електронске управе је радикална трансформација начина функционисања јавне управе коришћењем великих потенцијала које данас нуде информационе и комуникационе технологије. Упоредо са увођењем нових технологија, мора се приступити суштинској измјени модела државне администрације. Важно је нагласити, да је у литератури забиљежен изузетно мали број студија на пољу имплементације електронске управе на локалном нивоу, посебно по питању њеног утицаја на унапређење рада истих, што ову дисертацију чини још значајнијом.

Поједини аутори наводе да се анализом досадашње литературе у области имплементације електронске управе дошло до закључка да је публикован велики број студија у развијеним земљама, док је веома мали број студија по питању имплементације електронске управе евидентиран у литератури, а још мањи у оквиру јединица локалне самоуправе. Стога се електронска управа не односи само на дигитализацију постојећих бирократских процеса, него на пренос и трансформацију е-пословних модела у јавни сектор, те на организациони концепт рада и функционисања јавне управе.

С тим у вези, питање на које је кандидат у фази истраживања дао одговор гласи *„На који начин примјена електронске управе утиче на повећање конкурентности и одрживости локално економског развоја у Босни и Херцеговини?“*

У складу са наведеним питањем, кандидат је представио разлоге истраживања, описао је проблем истраживања, одредио је предмет истраживања, поставио је научне и прагматичне циљеве истраживања и поставио главну и помоћне хипотезе истраживања.

Циљеви истраживања дефинисани су са аспекта научног и прагматичног доприноса. Основни циљ докторске дисертације је пружање увида у стање електронске управе, те њен утицај на локални економски развој у Босни и Херцеговини. Чињеница да се ради о новом и изразито комплексном подручју истраживања, уноси потребу за широким спектром задатака дисертације. Научни проблем истражује недовољно истражену проблематику примјене коришћења информационо комуникационих технологија, електронске управе и подстицања локалног економског развоја, као и сагледавање улоге и значаја капацитета јавне управе, кроз компаративне предности и економске потенцијале локалних самоуправа.

Научни циљ истраживања је научна дескрипција свих теоријско-методолошких процеса, механизма и односа примјене електронске управе у Босни и Херцеговини. Циљ истраживања је и попуњавање празнине у научним и емпиријским истраживањима утицаја примјене електронске управе на локални економски развој у Босни и Херцеговини.

Прагматични циљ истраживања је пружање адекватних информација и знања онима који желе проширити своје знање у вези са примјеном електронске управе, коришћењем информационо комуникационих технологија, електронског пословања и локалног економског развоја у Босни и Херцеговини. Крајњи циљ истраживања је да се, на основу анализе, стање технолошко методолошких процеса локално економског развоја и електронске управе упореди са политикама и праксама у регији и свијету, а затим утврде јасне препоруке за даље дјеловање свих доносиоца одлука које се тичу перспективе и даљег развоја.

Главна хипотеза истраживања гласи:

H0: Адекватном примјеном електронске управе, локалне самоуправе могу значајно допринијети локалном економском развоју.

Главна хипотеза у дисертацији конкретизирана је на основу помоћних хипотеза, а посматране варијабле и индикатори представљају адекватну основу за провјеру постављених хипотеза, дискусију и креирање оптималног одговора на постављени проблем истраживања.

Помоћне хипотезе гласе:

H1: Степен примјене електронске управе је један од кључних индикатора на основу којег се може мјерити ниво транспарентности органа на локалном нивоу.

H2: Локалне заједнице својим модернизацијским учинцима могу значајно убрзати одрживи економски и друштвени развој.

H3: Концепт локалног економског развоја има велику улогу у препознавању кључних ресурса локалне заједнице.

Електронска управа као независна варијабла дисертације је у литератури доста истражена, посебно у посљедњих 20 година када су и локални нивои власти били тема истраживања.

Што се тиче зависне варијабле истраживања, локални економски развој, у литератури је забиљежен велики број истраживања која су се бавила овим аспектом развоја јединица локалне самоуправе с циљем стварања што бољег амбијента за живот грађана и обављања пословних активности. Појам економског развоја на

локалном нивоу с једне стране може се узети за процесе квантитативне, квалитативне и структуралне трансформације пословних субјеката који своју дјелатност обављају у оквиру локалне заједнице, те с друге стране, он представља развој индивидуалног и колективног предузетништва, углавном путем креирања што бољих услова за његово функционисање и употребу локалних природних ресурса, ресурса рада, капитала и локалне инфраструктуре.

Однос независне и зависне варијабле, као и однос њихових детерминанти, произилази из дефинисаних хипотеза истраживања, као и дефинисаног проблема истраживања и општег циља истраживања.

Преглед релевантне литературе. У литератури је забиљежен велики број различитих детерминанти које карактеришу електронску управу (Serrano-Cinca, C. i dr., 2009; Pudjianto, B.W. i dr., 2011; Holzer, M. i Manoharan, A., 2011; Dias, G. P., 2020). Одређени број аутора је истраживао електронску управу са аспекта имплементације (Bernhard, I., 2014; Al-Shboul M. i dr., 2014; Surbhi, S., 2017), прихватања од стране грађана (Choudrie, J., 2005; Alateyah, S.A. i dr., 2012; Alsafi, M., 2014; Rodriguez-Hevia, L.F., i dr., 2020; Gounopoulos, E. i dr., 2020), прихватања од стране упослених (Zakaria, N.H., 2014; Mwangi, N.M., 2015; Lallmahomed, M. i dr., 2017), а мали број истраживања се односио на имплементацију електронске управе на локалном нивоу (Dias, G.P., 2020; Holden S.H. i dr., 2016). Поједини аутори су истраживали електронску управу са аспекта њеног доприноса враћању повјерења у јавну управу и као антикоруптивни алат (Morgan and Winship, 2010; Relly, 2012; Park, C.H., 2018).

У литератури је забиљежен и велики број детерминанти које су у вези са унапређењем локалног економског развоја: развој инфраструктуре, промоција туризма, смањење незапослености, партиципација и отвореност, економски развој, друштвени развој, кооперација организација и институција пословног сектора са представницима локалних власти, правна регулатива, развојне стратегије, управљање земљиштем и другим природним богатствима, запослени у јавној управи, радна снага, политичко окружење (Wong, 2010; Cai, M., 2011; Sienkiewicz, M.W., 2014; Tomlinson, P.R. i Branston R.J., 2016; GKToday, 2017; Ignatov, A., 2019).

Анализа могућности информационо комуникационих технологија за подршку пословним процесима, посебно у области електронске управе, урађена је на основу референтних радова који су објављени у реномираним часописима, од којих кандидат издваја следеће:

- У оквиру монографије чији је уредник P. Ingraham (2007), аутори B. Reed at al. дефинисали су критеријуме за оцјену капацитета јавне управе за ИКТ менаџмент, ИКТ инфраструктуру, набавку ИКТ опреме, планирање ИКТ за стратешко одлучивање, као и улогу топ-менаџмента.
- Аутори Y. Chen & Thurmaier (2007) су извршили анализу процеса и стање примјене информационо комуникационих технологија у јавној управи. На овим претпоставкама развијају се и примјењују пројекти ИКТ подршке процесима у јавној управи кроз реализацију следећих фаза: (1) миграција података и дизајн базе података, (2) визуализација процеса, (3) креирање интернет странице за менаџмент знањем и (4) примјена.

- Аутор G. Kanji (2008) поставио је глобални систем мјерења изврности за јавни сектор (*Global Excellence Measurement System – GEMS*), који је заснован на: системском приступу, стејкхолдерима организације и критичним факторима успјеха за организацију. На примјеру од 308 локалних управа у Португалу, аутор је дефинисао поступак мјерења перформанси у општинама. С аспекта утицаја ИКТ, аутор је указао на следеће индикаторе изврности: задовољство грађана (корисника услуга), задовољство запослених у јавној управи (службеника), менаџмент на основу чињеница, интеграција процеса и мјерење перформанси процеса.
- Аутори A. Calder & S. Watkins (2008) анализирали су аспект сигурности информација, посебно за менаџмент информационе системе у складу са стандардом ISO 27001/ISO 27002.
- Аутори Z. Irany, P. Love & S. Jones (2008) указали су на класификацију знања и потреба у електронској управи с аспекта одлучивања, метода вредновања, оцјене перформанси и практичних аспеката. У оквиру овог истраживања мапирани су квантитативне и квалитативне захтјеве који се односе на: (1) одговорност, (2) спонзорство, (3) вредновање, (4) дефинирање приоритета, (5) власништво, (6) прихватање и (7) социјалне факторе.
- Аутори V. Prybutok, X. Zhang & S. Ryan (2008) су анализирали однос квалитета и е-управе, при чему су дефинисали категорију квалитет информација која обухвата: (1) садржај, (2) тачност, (3) правовременост, (4) концизност, (5) прикладност, (6) расположивост и (7) општу мјеру квалитета информације.
- Аутори A. Cordella & L. Willcocks (2012) истраживали су различите политике за ИКТ outsourcing (из екстерног извора) у Великој Британији. Примјеном технике интервјуа, кроз АСПИРЕ уговор за екстерно обезбјеђивање ИКТ услуга у јавном сектору, утврђени су исход и вриједност за јавни сектор. У оквиру овог истраживања аутори су утврдили границе овог приступа, које зависе од трансакционих трошкова, снаге јавне управе и кључних компетенција.
- Аутори J. Lozoya-Arandia & C. Franco-Reboreda (2012) анализирали су моделе анализе е-управе у градовима, користећи следеће индикаторе: (1) покривеност процеса ИКТ ресурсима, (2) дизајн интернет-странице, (3) перцепција корисника интернет-странице, (4) ИКТ инфраструктура и примјена услуга. Као резултат истраживања у наведеном раду приказани су индикатори са припадајућим вриједностима на примјеру општине у Мексику.
- Аутори R. El Haddadeh, V. Weerakkody & S. Al Shafi (2013) анализирали су сложеност примјене е-услуга (E-Service) у јавном сектору и дефинисали су четири главна утицаја за ефективну примјену и институционализацију е-услуга у јавном сектору: политички утицај (подршка државе, расположивост фондова, лидерство у квалитету и законски и регуларни захтјеви); друштвени утицај (усмјереност на грађане, свјесност за примјену ИКТ, приступ дигиталним садржајима и стални професионални развој особља); организациони утицај (структура у јавној управи, расподела моћи у организацији, стратегијско усклађивање ИКТ, приоритети услуга, будуће потребе у јавној управи и организациона култура) и технолошки утицај (ИКТ стандарди, сигурност и приватност, интеграбилност, приступ е-сервисима). На основу праћења у Држави Катар, у периоду од 2010. до 2012. године, аутори

су утврдили да: (1) е-услуге доприносе изградњи колаборативног окружења, (2) партнерство је препознато као начин остваривања одрживости испоруке е-услуга, (3) инвестирање у локалне ресурсе утиче на повећање одрживости и стабилности испоруке е-услуга, (4) повећава се капацитет доносиоца одлука да одговоре на екстерне притиске.

- Група аутора J. G. Cegarra-Navarro et al. (2014) анализирали су примјену ИКТ кроз примјену е-управе у Шпанији. Анализиране општине су подијелили на мале (до 50.000 становника), средње (до 250.000 становника) и велике (преко 250.000 становника). На узорку од 179 општина које су послале одговор, утврдили су да постоји колерација између коришћења е-управе, цивилног ангажмана, интернет-странице и величине општине.
- Аутори N. Karkin & M. Janssens (2014) дефинисали су метрику за вредновање интернет-страница на основу садржаја, приватност/сигурност, могућност коришћења, квалитета, активног укључивања грађана, транспарентности, одговорности и могућности дијалога. Анализом интернет-страница већих градова у Турској, утврдили су велике разлике у садржајима и осталих карактеристика интернет садржаја.
- Аутори F. Banister & R. Connolly (2014) истраживали су разлике између е-управе и е-управљања с аспекта вриједности за појединца и вриједности за управу. За сектор јавне управе дефинисали су значај ИКТ кроз структурирање традиционалних вриједности које се односе на: (1) транспарентност процеса, (2) иста права за приступ информацијама и (3) уважавање од стране грађана. На основу претходно дефинисаних параметара утврдили су за све вриједности потенцијал за позитиван, негативан и трансформациони утицај ИКТ у јавном сектору.
- Аутори J. Nograšek & M. Vintar (2014) анализирали су улогу ИКТ, технолошки детерминирани и социо-економску теорију у циљу дефинисања улоге ИКТ у е-управи. При томе су дефинисали природу и дубину организационе трансформације примјеном ИКТ у јавној управи, посебно с аспекта редизајнирања процеса и организације.

Постављени циљеви истраживања имплицирају очекивани научни допринос истраживања. Научни допринос је изражен кроз провођење анализе постојећег стања развоја, начина коришћења информационих технологија и подстицања економског развоја и електронске управе.

Научни допринос који дисертација треба да постигне односи се на:

- Образложење на којем нивоу су локалне заједнице информационо и технички оспособљене за пружање услуга електронске управе, њихове евентуалне разлике као и могућност њиховог развоја у складу са тренутним стањем;
- Класификација најважнијих економских показатеља и механизма у подстицању привредног развоја као и показатеље коришћења информационо комуникационих технологија у Босни и Херцеговини;
- Објашњење повезаности привредног развоја и електронске управе на

локалном нивоу;

- Указивање на темељне принципе на којима би почивала стратегија развоја електронске управе у Босни и Херцеговини;

У *теоријском прегледу литературе* наведена је литература која се односи на проблем истраживања. Наведена су 512 литерарна извора од домаћих и страних аутора при чему је кандидат кроз њихова научна достигнућа добио одговор на питања постављена у склопу дисертације.

4. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Истраживање у оквиру дисертације је унапријед осмишљено као системски и логичан процес путем кога ће се повезати искуства и мишљења, те путем кога ће се доћи до нових спознаја које ће допринијети повећању знања из области електронске управе и локалног економског развоја. Истраживање у оквиру дисертације је реализовано примјеном научних метода примарног и секундарног истраживања. Кандидатово секундарно истраживање се темељило на еминентној и релевантној старој и домаћој литератури, релевантним стручним и научним часописима, те студија у облику часописа, службених публикација, уџбеника, доступне *онлине* литературе, као и друге доступне литературе која је везана за истраживану тему. Значајан извор за истраживање је била и доступна правна литература из области електронске управе, електронског пословања, локалног економског развоја, јединица локалне самоуправе и др. Ваљаност и поузданост извора података се огледа у прикладности података истраживачким циљевима и питањима, те афирмисаности кандидата истим. У сврху спровођења секундарног истраживања коришћене су методе анализе и синтезе, индукције и дедукције, те метода дескрипције.

Подаци у оквиру примарног истраживања прикупљени су примјеном методе писменог испитивања употребом анкетног упитника на једноставном случајном узорку. Генератор случајних бројева (РНГ функција) је коришћена за одабир једноставног случајног узорка у популацији од 143 општине у БиХ. Употребом ове функције свака општина је имала исту вјероватноћу да буде изабрана у узорак. На овај начин је одабрано 50 општина, што је 35% посматране популације општина у Босни и Херцеговини.

У дисертацији је коришћена анкета с циљем прикупљања података о перцепцијама, мишљењу, судовима и ставовима испитаника по питању утицаја електронске управе на локални економски развој. Анкета је теоријски заснована на спознајама везаним за електронску управу и њену повезаност са локалним економским развојем с обзиром да су питања наведена у анкетном упитнику везана за ваљане индикаторе зависне и независне варијабле које су изведене из постављених главне и помоћних хипотеза истраживања, а које опет дају одговор на постављено истраживачко питање.

За мјерење ставова и мишљења, а посебно оних везаних за испитивање хипотеза се користила љествица Ликертовог типа. На овај начин се прикупио већи број тврдњи које су показатељ одређеног става. Те тврдње у анкетном упитнику су испитаницима дате на љествици од 1 до 5. Степени су правилно нумерисани и распоређени, и то: 1

= У потпуности се не слажем; 2 = Не слажем се; 3 = Немам мишљење; 4 = Слажем се; 5 = У потпуности се слажем.

Од укупно дистрибуираних 50 анкетних упитника, у обради података је коришћено 38 који су у потпуности били попуњени, док је њих 8 било попуњено са мање од 50% одговора на постављена питања и тврдње, а из 4 општине анкетни упитници нису ни враћени. У коришћеној методологији заузет је став да сваки анкетни упитник чији је број одговора на постављена питања мањи од 50% неће узети у разматрање приликом статистичке обраде података, анкетни упитници чија попуњеност буде у распону од 50% до 90% ће бити узети у разматрање за даљу процедуру обраде података, као и анкетни упитници чија попуњеност буде већа од 90%.

Осим претходно наведених метода у дисертацији коришћене су и компаративна метода, метода доказивања, статистичке методе (дескриптивна статистика, регресиона и корелациона анализа). За анализу прикупљених података путем анкетног упитника коришћен је софтверски пакет IBM SPSS Statistic 21. Факторска анализа кроз употребу анализе главних компоненти са варимакс ротацијом користила се за потврђивање валидности анкетног упитника. Cronbahov алфа коефицијент користио се за испитивање постојања унутрашње конзистентности и поузданости прикупљених података.

Први дио истраживања од којег се кренуло, односио се на евалуацију веб-портала одабраних општина. У Босни и Херцеговини за истраживање су одабране веће општине, односно оне са више од 30.000 становника. Гдје не постоји нижа административна јединица од града (као на примјер Бања Лука), односно гдје град обавља административне послове општине, анкетирана је страница града. На тај начин кандидат је истражио у којој мјери садржај, функционалност и интерактивност општинских интернет страница одговара потребама локалне електронске управе.

У дисертацији је коришћена факторска анализа за потврду валидности варијабли и анкетног упитника.

Примјењене методе су адекватне, довољно тачне и савремене. Тврдње су јасне, прецизне и разумљиве. Научне спознаје су образложене и повезане са другим спознајама. Подаци су приказани у облику: табела и графикана.

Статистичка обрада податка је адекватна за истраживање, а подаци су јасно представљени. На основу обрађених и анализираних податка представљени су резултати истраживања који су служили за провјеру хипотеза и провођење дискусије. Резултати истраживања су правилно, логично и јасно тумачени.

5. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања заснивају се на анализи података који су утврђени и обрађени статистичким методама. У раду је кандидат пружио скуп јасних и корисних фактора процјене електронске управе који се могу користити као помоћ при пружању бољих услуга грађанима и привредним субјектима. Предложени фактори покривају техничке, економске и социјалне аспекте који утичу на

коришћење услуга електронске управе од стране грађана и привредних субјеката.

Из детаљне анализе литературе у области е-управе може се закључити да је велики број фактора грубо класификован у четири категорије: организационе, технолошке, друштвене и политичке, које су објашњене у раду. Кандидат је набројао факторе успјеха имплементације електронске управе. То су: укљученост корисника, добро планирање, коришћење портала/апликације, тренинг, употребљивост система, системска кампања, добре тимске вјештине и стручност, снажно водство, добра координација између свих учесника у пројекту, разматрање најбоље праксе, финансирање, политичка подршка и стабилност, стратегија, ИКТ инфраструктура, доступност услуга, писменост корисника/грађана, добра и јасна организациона структура, међународна подршка, сигурност система, правни оквир, мониторинг и евалуација, партнерство са другим институцијама, управљање промјенама, подржавајуће културно окружење, моделирање система, управљање односима са грађанима, подршка топ менаџменту, подршка интероперабилности, управљање пројектима, квалитет информација, квалитет система, квалитет услуге, повјерење, свијест, добро управљање, задовољство грађана, методологија развоја система, електронска трансакција, постепена имплементација, континуирано побољшање, креативност и иновације, спремност за промјене, потражња грађана, самоодрживи приход, е-партICIPација, смјернице за развој електронске управе.

Кандидат је реинжињеринг пословних процеса и интеграција система издвојио као најважније факторе за успјех развоја информационог система. Поред тога открива сљедеће факторе који утичу на усвајање, примјену и употребу електронске управе: техничка инфраструктура, вођење, финансирање и координација, доступност и употребљивост, сигурност и приватност, обука корисника, питање повјерења и приватности, дигитална подјела, недостатак свијести, квалитет услуга и квалитет информација, питања културе, уочена корисност и сложеност, дизајн интернет-странице (уочена корисност и једноставност употребе), питања повјерења, законодавство и правна питања, отпор промјенама, организациона питања, оперативни трошак.

Примјеном ИКТ, посебно на нивоу јединица локалне самоуправе увећава се квалитет услуга јавног сектора. То омогућава јединицама локалне самоуправе, које у свом пословању користе електронску технологију, да остваре значајне уштеде у трошковима пословања, ефикасније обавља административне и пословне задатке. Предности електронског у односу на традиционално пословање јединица локалне самоуправе су везане за повећање квалитета, агилности, додатне услуге са једне стране, као и за снижење административних трошкова. Пројекти е-управе економску корист могу остварити кроз повећани приход, у који су укључене све врсте система који се могу користити за повећање прихода, боље финансијско управљање, побољшање управљања ресурсима и планирањем, креирање бољег инвестиционог и маркетиншког окружења, могућност статистике и анализе економског окружења и примјене нових технологија.

Развој сервиса за електронску управу у многоструки доприноси друштвеном и економском развоју земље. Ово укључује: пружање *онлине* услуга, добијање дозвола, докумената, плаћања итд. Ефикасно функционисање електронске управе може да повећа ефикасност јавног сектора и продуктивност њених запослених, побољша међуинституционалну сарадњу и повећа искоришћеност капацитета и ресурса.

Компаније свугдје воде е-трговину како би смањиле трошкове и побољшале контролу залиха. Локалне самоуправе могу створити здраво пословно окружење осигуравањем правне инфраструктуре која олакшава компанијама да се повежу на мрежу. Уз одговарајући ниво савјетовања и финансијске подршке, локалне компаније могу обављати посао путем интернет трансакција, користећи своје брзе везе за стварање нових пословних прилика.

У овом раду кандидат је представио и деск истраживање гдје је вршено претраживање и анализа интернет-страница већих општина у Босни и Херцеговини, те бодовање на бази система бодовања развијеног у студији „Digital Governance in Municipalities Worldwide”. Резултати су представљени табеларно и графички, те коментарисани и објашњени.

Примјена електронске управе треба бити мјерљива кроз ниже трошкове услуга, добијања докумената и брже стварање услова за економски, инфраструктурни, социјални, културни и развој животне средине. У садашњим околностима посједовања одговарајуће технологије, повјерење и корист коју грађани имају с једне стране, те с друге стране одлучност и одређеност носиоца одговорности и службеника у органима управе за такав концепт, постају кључни фактори за имплементацију електронске управе.

Резултати емпиријског истраживања доказују да модернизација локалне заједнице може значајно убрзати одрживи економски и друштвени развој, те да позитивно и значајно утиче на ефикасност рада јавне управе, њене отворености и транспарентности. Модернизација рада јединица локалних самоуправа у Босни и Херцеговини треба да буде један од кључних циљева трансформације и пружања услуга јавне управе на локалном нивоу власти како би она била инклузивнија, транспарентнија, одговорнија, ефикаснија, ефективнија, кохерентнија и отворенија, те би на тај начин допринијела унапређењу локалног економског развоја.

Кандидат је потврдио главну хипотезу, као и помоћне хипотезе. Потврђивање помоћних хипотеза употпунило је важност главне хипотезе.

Докази прикупљени овим студијама граде добру основу за развој теорије о имплементацији електронске управе на нивоу општина и градова. Овај аспект је веома битан с обзиром на то да на овом нивоу власти грађани задовољавају око 80% својих животних потреба. Стога, ова чињеница још више даје на значају овом истраживању, јер ће оно на својеврстан начин попунити празнину у истраживању електронске управе на локалном нивоу који је везан за унапређење локалног економског развоја. Кандидат је у дисертацији истражио изузетно важна питања како би се допринијело унапређењу и бољем разумјевању концепта е-управе у Босни и Херцеговини. Међутим, преглед пројеката електронске управе и истраживања електронске управе показује да је велики дио објављеног истраживања проведен у развијеним земљама. Као последица тога, мало се пише о значају електронске управе у земљама у развоју. Стога је попуњавање ове празнине у литератури један од циљева ове дисертације.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација кандидата мр Исмете Мамелеџија Демир је самостално дјело, која је израђена у складу са одабраном темом. Кандидат се у цјелини придржавао одабраног концепта и постављеног нацрта истраживања. Дисертација је написана у складу са методологијом научног истраживања.

Резултати истраживања су правилно, јасно и логично представљени. Тумачење резултата засновано је на прикупљеним и обрађеним подацима. Резултатима истраживања провјерене су помоћне и главна хипотеза истраживања.

Извршена је компарација добијених резултата истраживања са резултатима истраживања других релевантних аутора, гдје је кандидат показао довољно критичности супростављајући адекватну научну аргументацију до које је дошао у истраживању. Након интерпретације и дискусије добијених резултата кандидат је истакао научне и прагматичне доприносе дисертације, те дисертацију учинио интересантном за истраживаче и корисном за практичаре.

С обзиром на дефинисани истраживачки модел дисертације, може се рећи да је примарни циљ истраживања био идентификација релевантних фактора који утичу на унапређење локалног економског развоја, те анализа утицаја електронске управе на локални економски развој у Босни и Херцеговини. Ово је посебно значајно, с обзиром на то да локалне власти треба да се одмакну од традиционалног вршења само административне власти и окрену проактивном, иновативном и креативном дјеловању на промоцију и јачање савременог, одрживог и инклузивног економског развоја који ће трансформисати локалне заједнице у корист свих грађана, с циљем стварања богатства које доприноси бољем животу грађана и њиховом потпунијем задовољавању економских и социјалних потреба.

Очекивани научни допринос истраживања у потпуности је остварен. Резултати се могу успјешно користити за даљња научна истраживања. Докази прикупљени овим студијама граде добру основу за развој теорије о имплементацији електронске управе на нивоу општина и градова. Ово истраживање ће послужити свим релевантним субјектима који су укључени у процес реформе локалне самоуправе и стварања услова за привредни развој локалних заједница, на путу за чланство у Европској унији, затим институцијама локалних власти, грађанима као корисницима услуга, те студентима и организацијама које ће се у будућности бавити сличним истраживањима и креацијом могућих праваца развоја у Босни и Херцеговини,

У складу са наведеним извјештајем Комисија даје позитивну оцјену докторској дисертацији и сматра да ова докторска дисертација у потпуности испуњава критеријуме врло успјешне докторске дисертације, те из тог разлога

Предлаже

Наставно-научном вијећу Економског факултета Универзитета у Бањој Луци да прихвати позитивну оцјену докторске дисертације кандидата мр Исмете Мамелеџије Демир, дипл. економисте, под називом: „Утицај примјене електронске управе на локални економски развој у Босни и Херцеговини“, те да одобри њену јавну одбрану и одреди Комисију.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. Проф. др Бранко Крсмановић, редовни професор, Факултет пословне економије Бијељина, Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област *Информационе науке и ужа научна област рачуноводство и ревизија*, председник

2. Проф. др Весна Алексић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Пословна информатика*, члан;

3. Доц. др Стево Пуцар, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Теоријска економија*, члан.

